

ERDÉLYI NÉPRAJZI TANULMÁNYOK

STUDIES IN TRANSYLVANIAN ETHNOLOGY
ÉTUDES ETHNOLOGIQUES DE TRANSYLVANIE

1.

STUDIEN ZUR ETHNOLOGIE SIEBENBÜRGENS
STUDI DI ETNOLOGIA TRANSILVANA

SZERKESZTI: GUNDA BÉLA

BENEDEK ANDRÁS és VARGYAS LAJOS

AZ ISTENESI SZÉKELYEK BETLEHEMES JÁTÉKA

JEU DE „BETHLÉEM“ CHEZ LES SICULES DE ISTENES

KIADJA

A MAGY. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM NÉPRAJZI INTÉZETE

KOLOZSVÁR, 1943.

ERDÉLYI NÉPRAJZI TANULMÁNYOK

STUDIES IN TRANSYLVANIAN ETHNOLOGY

1.

STUDIEN ZUR ETHNOLOGIE SIEBENBÜRGENS

ÉTUDES ETHNOLOGIQUES DE TRANSYLVANIE

STUDI DI ETNOLOGIA TRANSILVANA

SZERKESZTI: GUNDA BÉLA

BENEDEK ANDRÁS és VARGYAS LAJOS

AZ ISTENESI SZÉKELYEK BETLEHEMES JÁTÉKA

JEU DE „BETHLÉEM“ CHEZ LES SICULES DE ISTENES

KIADJA

A MAGY. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM NÉPRAJZI INTÉZETE

KOLOZSVÁR, 1943.

Különlenyomat az ETHNOGRAPHIA LIV. (Budapest, 1943.) 2. számából.

AZ ISTENESI SZÉKELYEK BETLEHEMES JÁTÉKA.

Az erdélyi betlehemes játékoknak két típusát ismerjük: az egyik szűkebb körben, Székelyudvarhely vidékén járja,¹ a másik, valószínűleg ősi, legalább töredékeiben csaknem minden erdélyi betlehemes játékokban előbukkan,² sőt az ország határain túl, Bukovinában és Moldvában is megtalálható.³ Ez utóbbiak szép változatát jegyeztük le 1943 telén a bács megyei Istenesen, a bukovinai Istensegítsből odatelepített székelyektől.⁴

Gyakran hangoztatott fogatkozása az eddigi játékközlések zömének, hogy bizonyos másodrendűnek látszó megnyilvánulásokat (mozdulatok, hangsúly, stb.) mellőz. Minden apró momentumnak megrögzítése — sajnos — nekünk sem sikerült teljes mértékben, már azért sem, mert a gyűjtés nem karácsonykor, az eredeti előadás idején történt, hanem néhány héttel utóbb, s ekkorra már nem lehetett a karácsonyra kölcsönkért vagy megcsinált s időközben visszaadott vagy elrontott jelmezeket, kellékeket mind újra megszerezni. Így részben az elbeszélésre voltunk utalva, részben az egyik pásztor jelmeze alapján kényszerültünk a többiét is leírni.

Ez az egy jelmez már önmagában is meggyőz arról, hogy az országszerte ismert pásztorjáték túl az épületes szövegeken, ájtatos énekeken, túl az iskoladramán helyenként megőrzött még betlehemes játék előtti, talán ősi, téli napforduló idejére eső szokás emlékeket, talán valamilyen állat-alakoskodás maradványát. A pásztorok szerepköre emberi ugyan, de a jelmez semmiképpen nem az. A „Monyatór”⁵ vagy „fehér pásztor” kifordított hosszúszerű rövid fehér bundát visel, amely fölött nyakából elől és hátul egy-egy fehér juhbőr csüng le. Fejét egy fehér juhbőr „csuknya” borítja: ez is kiszabatlan egész bőr, amely a homloknál be van tűrve s hátrafelé lelóg szabadon. Az arcon vászonnal bélelt, fekete, bőrből készült álarc, amelyre báránybőr szemöldök, bajusz és hosszú szakáll van erősítve. A szem és a száj nyílása ki van vágva, az előbbi vörös, az utóbbi szürke vászonnal van beszegve. A szájba babszemeket illesztenek fogakként. Ugyancsak bőrből készült a kb. 10 cm. hosszú, hegyes, csőrszerű orr, amelynek hegyébe kis vörös pamutbojt van akasztva. (Megjegyzendő, hogy az általunk ismert hasonló hazai álarcokon az orrnak is csak nyílás van vágva.) A bunda alól csak a hosszú fehér gaty a és a bocskor látszik ki. (Mint mondják, az egykor szomszédos Hadikfalván „szőröslábú” vagy „nyúlszörös” betlehemesek jártak: ezek még a lábszárukat is szőrrel borították.)

¹ Benedek András: Betlehemes játék Homoród-Remetén. Magyarágtudomány, 1943. 97. skk. 1. További irodalom ott.

² Makkai Endre—Nagy Ödön: Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. Kolozsvár, 1939. Ebben: Nagyenyed, 15. l.; Zabola, 45. l.; Boncida, 65. l.; Lukafalva és Ilecfalva, 111. l.; Székelykál, 146. l.; Székelykeresztur, 193. l. — A Magyarság Néprajza, III. 335. l.; Torda, — Ethn. 1891. 123. l. és 1938. 149. l.; Szamosújvár. — Ethn. 1896. 389. l.; Csiktapolca.

³ Ethn. 1896. 167. és Népr. Ért. 1905. 14. l.: A Dévára telepített bukoviai csángóktól. — Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság. Csiksomlyó, 1931. 106. l. (Onest.)

⁴ Lejegyzésünkkel csaknem szó szerint egyezik Bodroghy Szabolcs közlése: A bácskai székelyek karácsonyi szokásai. Kalangya, 1942. 530. l.

⁵ Román jövevényszó, mely a Székelyföldön is közismert. Jelentése: bojtár.

A jelmezt tarisznya egészíti ki, s egy hengeres, 1'32 m. hosszú, 4 cm. átmérőjű rúdforma pásztorbot, amely-fölül bádoggal van leszögezve, a bádog alatt 12'5 cm. befűrés, s abban kavics zörög. A többi pásztor botjában csak alul van zörgő, egyébként jelmezük hasonló azzal az eltéréssel, hogy a „Meddüpásztor” öltözete, bajusza, szakállá tiszta fekete, az „Öreg” viselete pedig tiszta szürke. Épp ezért nevezik őket fekete és szürke pásztornak is. A „Fejőpásztor” másik neve „tarka”, mert szemöldöke, bajusza fehér, szakállá fekete. Fején a csuknya fehér. Elöl fehér, hátul fekete bőr lóg le a nyakából, s a bunda ujjá is lehetõleg az egyik fehér, a másik fekete. Tarka-barka, de nem ily szabályosan a „Furulyás” és a „Panusás” viselete is. A Furulyás álarcá nyúlóbőröl készül, orra kurta és vörös. Fején a csuknya kecskebőr, bot helyett kétaraszos fabaltát visel, másik kezében a furulya. A Panusás derekán csuhéból (kukorica hancs) sodort öv van. Feltűnően hasonlít ez a jelmez a mohácsi sokácok busójához,⁶ s nem tarjuk ki-zártnak, hogy a több helyről is ismert pásztor jelmez, a buso, s a re-gösének bikájának neve, talán szerepköre is egyazon töröl sarjad: va-lamilyen közelebből nem ismert, esetleg mithikus lény szerepléséből egy a téli napforduló táján játszott állatbőrös alakoskodásban. A csu-héjöv pedig, amelyhez hasonlóval a felvidéki betlehemes játékokban többször is találkozunk,⁷ halványan emlékeztet a rámi regösénekre: „Kukoricaszár a nadrágom, — Nyírfakéreg a bocskorom.”⁸ Mindezzel csak arra kívánjuk föl hívni a figyelmet, hogy a betlehemes játék is, mint a legtöbb népszokás, rendkívül sok és sokféle elemből tevődött össze. Hiba lenne egyvonalúan a középkori misztériumból származtatni.⁹

A többi jelmez alig tér el a szokottól. A Gazda egyszerű ünneplő ruhát visel. A Királyszolga kucsmát, kurta bundát, sárga vitézkötéses fekete nadrágot, sarkantyús csizmát, kesztyűt. Ő viszi az úton fején a betlehemet, amely fenyőfából készült, bekerített egytornyú templomocská, a toronyban csengővel, s ez útközben folyvást cseng. A templom előtt, a kerítés jobbsarkában istálló, benne viaszból kiformálva a Szent Csá-lád, a jászol, az ökor és a szamar alakja. A Király aransujtásos, fe-ke-te huszáratillat hord. Balválláról derekáig három ujj széles, nemzeti színű szallag fogja át, derekán öv karddal. Jobbkezében kb. félméte-res-faragott pálca, amelyen fölül egy fehér zsebkendő van nemzeti színű szallaggal úgy megkötve, hogy a kendő széle szabadon omlik a botra. A Király fejében három rétegből varrott keménypapír korona. Alsó része 10 cm. magas abroncs, amelyet alsó peremén koporsóstól vett arany papírmásé dísz fut körül, följebb sarlóforma ezüst díszítés, a felső perem pedig zöld. Elölről hátra és jobbról balra keresztformán összefutó 2 cm. széles fehér keménypapír pánt zárja a koronát, amely-

⁶ Magy. Népr. III. 53—54. kép.

⁷ Manga János: Felvidéki betlehemes játékok. Ethn. 1940. 402. sk. — Nyr. 1877. 91. l.: Rimaszombat. — Tót játékokban: Népr. Ért. 1904. 1—27. l. (Eperjes és Bindt—Márkusfalva).

⁸ Sebestyén Gyula: Regös énekek. Budapest, 1902. 205. l. — Több más ének-ben hajdinaszár szerepel.

⁹ Solymossy Sándor: A karácsonyi misztériumok eredete. EPhK. 1889. 351. l. — U. az: A betlehem a népmisztériumokban s a dráma történetében. EPhK. 1894. 106. skk. l. — Az eredet kérdésére bővebben kitérünk majd készülő nagyobb tanulmá-nyunkban.

nek búbjába kis fakereszt van ütve. A pántokat még egy körbefutó papirkantár is rögzíti: erre s a fakeresztre erősítik a lecsüngő színes szallagokat, csokrokat s a körbefutó fehér üveggyöngyöt. Nadrág és csizma mint a királyszo­lgán.

József letűrt szélű nyúlszörkalapot hord s behúzza a szeméig.

Torzonborz fehér szakálla és bajusza van egy darab juhbőrből, amelyen a száj nyílása ki van vágva. Hosszú kabátja vagy szűre van. Mária ruhája fehér, derekán egy három ujjnyi széles égszínkék és egy nemzeti színű szallag. Ezek jobbfelől földig érnek. Kezében fehér zsebkendő és kesztyű. Lábán fehér harisnya. Fején — mint egy apáca — fehér kendőt hord, lehúzza a szeméig, afölött fehér fátylat visel. Az Angyal a Királynéhoz hasonló koronát hord, de a korona kupolájába, a fakereszt talpára csengettyű van kötve: járás közben, fejhajlításnál csönget. Haja két vállára előre s a hátára omlik kibontva, fehér és arany fonalak vannak befonva, két füle fölött nemzeti színű csokor. Ruhája fehér, baloldalt piros és nemzeti színű szallag övezi. Kezén fehér kesztyű, de ez többnyire nem is látszik: beburkolja és összefogja egy térdig leomló, kétrét hajtott piros delén-kendő.

Pásztor a betlehemes játékból.
Berger du jeu de Bethléem.

A jelmezek és kellékek közül néhány különös figyelmet érdemel. A Király pálcájához némileg hasonló jogart tart kezében a főrévi német játék Heródese és Háromkirálya.¹⁰ A Furulyás fabaltájához hason-

¹⁰ Karl Benyovszky: Die Oberuferer Weihnachtsspiele. Pozsony. 1934. Képmel­léklet.

lót láttunk a lövétei és homoródremetei Kecsepásztor kezében, s némelyik felvidéki játékban a Kecskés, Kecskés Peti nevű alaknál.¹¹ Kecskébőr csuknyája is azt sugallja, hogy az említett alakokkal együtt talán rokona a nyugateurópai játékokban szereplő kecskeszarvú Ördögnek.

A külsőségeken kívül is felvidéki magyar, német és tót párhuzamokra mutat a játéknak néhány mozzanata. A Király sétálva énekl el a prologot és az epilógot. Ez a sétálás itt ugyan valamivel kevésbé érthető, mint a lövétei, remetei s talán a csíktapolcai játékban, ahol meg van szabva a lépések száma, s amely a főrévi német játék párhuzamán keresztül a melanchtoni iskola versmondási szabályára utal: minden versláb egy lépés (pes) és minden sor vagy felsor egy fordulat (versus).¹² Az Öreg elesése, a Furulyás körülötte való sürgölődése párhuzamos a felvidéki magyar és tót Kubo és Kecskés hasonló jelenetével.¹³ A Felvidéken szokásos a pásztorok közbenjárása is.¹⁴ A mátraalji palóc pásztorok „alusznak” olyan formán, hogy botra ülnek, mint a gyermek, amikor lovacskázik,¹⁵ s ez a sajáttság halványan emlékeztet a Dunántúlon széltejben ismert lucanapi kotyolók, palázolók hasonló elhelyezkedésére is.¹⁶

Más körre, alighanem a magyar iskoladrámára utal a játékban előforduló Kuridum, Kuridó (= Corydon) név. Valamelyes román hatásra mutat egy ma már szinte értelmetlenségig elhomályosult szövegrész.

A különböző elemek összeszövődését s a játék egész geneziséét csak a betlehemezés történeti szemlélete adhatja meg. E téren ma még sűrű a homály, csupán találgatásokra vagyunk utalva. A szövegvariánssok egybevetése alapján annyi valószínűnek látszik, hogy játékunk nem távolodott nagyon el attól az erdélyi összövegtől, amely még valamikor a kivándorlás előtt (1780) íródhatott, talán Csíksomlyón. Az összöveg változatait Erdélyszerte ismerik, de legtisztábban, legösszefüggőbben Csíktapolcán, Zabolán, a Dévára telepített csángóknál és itt. Távolabb, Tordán, Zilahon és egyebütt töredékesebb a szöveg, talán csak a pásztorok szerepe világosabb. Föltevésünk szerint az összöveg elejétől végig versben íródott s egységes hangulatú lehetett. A vers ritmikája ma is átszillan legtöbb helyt a pásztorok ma prózának mondott beszédén. A hangulatos, tréfás jelenetekben részben széttzilálódott az eredeti, részben öntmagától is bővült, részben pedig más, régebbi (talán regölszerű vagy más, nem betlehemes) szokások anyagával keveredett. Ez az összöveg hozzávetőlegesen helyreállítható a prologusban, a Király és Királyszolga párbeszédében, József bekérőztetésében s az epilógusban. Az Angyal és a pásztorok jeleneteiben töredékes.

A kikövetkeztetett ősi játék legkülönösebb jelenete a szálláskere-

¹¹ Volly István: Népi játékok. Budapest, 1941. II. 5. l. — Benedek: id. m. — Manga János: id. m. — Nyr. 1886. 232. l.: Rimaszombat.

¹² Solymossy Sándor: A főrévi népszínjátékok. Ethn. 1911. 257. skk. l.

¹³ Manga János: id. m. — Tarczai György: Az eperjesi jasclicskárok. Népr. Ért. 1904. Szerk. megjegyzése szerint Kuba és az Öreg a tavasz és a tél küzdelmét jelképezi.

¹⁴ U. o. — Soókszelőcs: Volly István: id. m. 44. l.

¹⁵ Ethn. 1891. 388. l.

¹⁶ V. ö. pl. Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok. Pécs, 1940. I. 3—15. l.

sés. A Király már neve és jelmeze miatt sem felel meg egész pontosan a nyugateurópai játékokban szereplő „hôte” vagy „böse Wirt” alakjainak, s még feltűnőbb, hogy végül is beereszti a szent párt és így üdvözli Józsefet: „Hozott a szerencse, szerelmes barátom”. A nyugateurópai fogadás mindvégig elutasítja a jövevényeket, s a színváltás érzékeltetésére ő megy ki a szobából, azután lép csak be József és Mária, most már a fikció szerint máshová, az istállóba. A mi játékunknak ez a jelenete, főként a szolga beszéd-közvetítése, nagyon hasonlít a főrévi játék Herodes-spiel-jéhez,¹⁷ s az ezzel rokon mecenzéli háromkirály-jelenethez.¹⁸ Valószínűnek tartjuk, hogy a magyar szerző egy német (vagy más) teljes játék (ú. n. Gesamtweihnachtsspiel) két jelenetét olvasztotta egybe: az egyik jelentből megtartotta Heródest, vagyis a Királyt, szolgáját s a bebocsátás motívumát, a másikkól József bekérgetőzését és kiutasíttatását.

Látnivaló, hogy játékunkban különböző rétegek rakódtak egymás fölé. A legfrisebb egy három szakasznyi odaillőnek érzett ének betoldása, amit a mostani játékvezető templomi karénekekben tanult s adott a három legmegfelelőbb pásztor szájába. (Meg kell jegyeznünk, hogy ilyenféle tudatos betoldással ha találkozunk is az eddigi gyűjtők, soha sem közölték. (Tudatos, újkeletű változtatás az is, hogy Mária és az Angyal szerepét ma leányok játsszák. Az idősebbek emlékeznek még, hogy régen csak fiúk szerepelhettek. Régebbi, de valószínűleg szintén helyi sajátosság Ráda Ignác román bakter emlegetése, s a Király záróéneke. Ez alatt tűnnek föl az említett felvidéki jellegű attributomok (pásztorok körben járása, a Furulyás és az Öreg elhomályosult párviadala, botra ülés). Ezek is nyilván már Bukovinában tapadhattak a játékhhoz, mert Erdélyben nem fordulnak elő. Végül ha lehántjuk a ki-következtetett erdélyi őstípust, a szálláskeresés jelenetét, még mindig marad egy rövid kis jelenetsor: az Angyal ébresztője s a pásztorok köszöntése. Ez körvonalaiban megfelel az ország többi részén ismert játékoknak, s ebben a magyar betlehemezés legősibb formáját sejtjük. Ez az ősi forma aligha lehetett egyéb karácsonyi kántálásnál, különböző egyházi énekekkel, főként a csordapásztorok énekével, amely néhány töredékében itt is megvan, s egyebütt a játékoknak mintegy kétharmadában ma is megtalálható. Az első karácsonyi kántálók valószínűleg jelmez nélkül indultak útjukra, s céljuk többek közt az is lehetett, hogy bizonyos karácsony körüli pogány alakoskodókat kiszorítsanak. A két szokás összeolvadt. A mithikus állatfigurák megtartották viseletüket, s talán különös beszédmódjukat, de elhagyták régi mondókaikat és betlehemi pásztorokká szelidültek.

Hogy ez a pogány szokás miféle lehetett, nem tudjuk. Nincs kizárva, hogy regölés, hiszen már *Sebestyén*nek föltűnt több helyt, hogy egy-egy faluban a betlehemezés kezdi kiszorítani a regölést.¹⁹ Talán másutt ez a váltás már korábban megtörtént. Figyelemre méltó az istenesiek elbeszélése, mely szerint Bukovinában az Istensegítség körüli

¹⁷ *Benyovszky*: id. m. 48. l.

¹⁸ *Ernyey József—Karsai Géza*: A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai. Budapest, 1935—38. II. 681. l.

¹⁹ Id. m. 93, 220, 227, 237. l. — A két szokás keveredik, I. id. m. 27, 65, 78, 187, 201, 203, 208, 211, 212, 251, 269. l.

román falvakban ma is járja a kolindálás, még pedig a mi dunántúli regölésünkhöz hasonló formában. 3—5 legény jár egy „csatában” bottal, csengettyűvel, ostorral. Visznek egy bőgőt vagy bikát, amely kb. fél-méteres hordó. Egyik feneke hiányzik, a másik helyére bőr van kifeszítve, s ennek közepébe egy lófark van húzva, amelyet bog rögzít. Ha a lófarkat nedves kézzel huzkodják, a hordó bőgő hangot ad. (Hasonló szerkezete van a dunántúli regöskészségben a szötyök, höppögető vagy duda néven szereplő hangszernek.)^{19a} A kolindálók álarcot hordanak: kecskét, medvét, szarvasot vagy más furcsa alakot mutatnak. Más karácsonyi alakoskodást a románok ott nem ismernek, tehát egyfelől a székely betlehemesek különös álarca és viselete nem lehet átvétel a szomszédoktól, másfelől pedig a kolindálók őrizhetnek a magyarságtól kölcsönzött alakoskodás-töredékeket.

De él számos más pogány szokás a karácsony körüli időszakban. Istenesen is ismerik az aprószentekelését, ami arra jó, hogy a megkorbácsoltak kelésesek ne legyenek. Egyebütt a csángók hejgetnek, borica-táncot járnak, a dunántúliak kotyolnak, nyársot dugnak. Névről ismerjük csak a Miklós-táncát.²⁰

Az említett alakoskodások egyike sem színjáték, s a betlehemezés gyanított ősi formája, a kántálás sem az még. A csira mindegyikben benne van, de csak akkor fejlődhetik ki, ha valaki drámát szerkeszt s abban felhasználja az alakoskodás némelyik elemét. Ilyen dráma alighanem az iskolai színjáték hatása alatt született, s ez teszi valószínűvé a mi játékunk esetében a XVIII. századot és Csiksomlyót. A szerző — amint ez az egymás mellé tett változatokból kitűnik — számolt bizonyos szinpadi konvenciókkal. A cselekmény több színen játszódik, huzamosabb idő telik el, s mindezt megpróbálja érzékelteni. A színek: a királyi palota — ezt jelképezi a betlehem kápolnája, amely sok helyt különálló, s „város” a neve; az istálló — itt csak a templomon kívül van, egyebütt különös kis pajta; végül a betlehemi mező — ez a szobának egy távolabbi sarka, ahová a pásztorok lenyugosznak. A három színén játszódó cselekményt, akárcsak a középkori szimultán szinpadon, a szereplők ide-oda menése eleveníti meg. Az idő múlását a jelenetek közé ékelte énekbetétek érzékelítették. (Ennek itt már nincs nyoma.) A falusi népnek nincs sok érzéke a konvenciók iránt, ezért nyomulhat a játék elejére az „Üdvözlégy Jézus...” éneke, amely időszerűtlen még a születést megelőzőleg, s eredetileg nyilván a pásztorok köszöntése volt. (Remetén, Lövétén valóban ehelyt is áll.) Beköszöntőtől valóban legtöbb helyt az ének első sorait éneklik: „Csordapásztorok, midőn Betlehemben...” Ilyenformán homályosul el a szinpad fikciója is: „Hobcu bábe rajta, nyugodjunk e háznál”, — mondják Istenesen. Másutt él még a régibb „e helyre”, ami rimel a következő sorra. A játszótér nem változik át többé, megmarad falusi háznak, ahol az öreg pásztor a „puszékra” (kemence sarka) hajtja fejét. Így válik lassan előadásában közösségivé és népivé az, ami elgondolásában egyéni alkotás volt.

A játék egyébként nemcsak változik, hanem pusztul is. Régen két rendben betlehemeztek Istenesen, külön a legények, külön a házas

^{19a} A hangszer további analógiáit Délmagyarországról, a románoktól, stb. l. Gunda, Népr. Ért. 1939. 229. l.

²⁰ Fränkel Bertalan: Virág Benedek, mint iolklorista. Ethn. 1902. 332. l.

emberek. Ma már a nép unja, az emberek elhagyták, a legények is megfélekedeznek róla egy-egy esztendőre. A társulatnak sincsen hagyománya: valaki, aki jól ismeri a játékot, megszervezi az előadást, összehozza a szereplőket. Az előadások végeztével a közösség fölbomlik, a következő évre másokból tevődik össze. A jelmezeket, kellékeket alkalmasszerűen csinálják meg, csak az álarcok régiiek. A próbák helye és ideje sincsen pontosan megrogzítva: három-négy hétig gyakorolnak annál a háznál, ahol épp a legalkalmasabb.

A készülődésnek egyebütt szokásos rendjéből itt csak a karácsonyi éjjeli s a nagymise hagyománya él. Ide jelmezbe öltözve vonulnak fel, s a szentély körül csoportosulnak: József, Mária és az Angyal az oltártól jobbra, a Király s a Királyszolga balra. A pásztorok a szentély előtt, bal felől. József a szentélyig kalapban megy, ott veszi csak le fejéről. A pásztorok már a templom előtt levetik a csuklyát s az álarcot. A Király urfelmutatás előtt leveszi koronáját, utána ismét fölteszi. Az éjjeli mise után mindenki hazatér, a nagymise után kezdik a játékot a plébánosnál. Onnét mennek a bíróhoz, jegyzőhöz, tanítóhoz s úgy a falu népéhez. A Gazda néhány nappal korábban már megbeszélte volt, hogy kihez látogassanak el, de most ismét előre megy engedélyt kérni, s a játék befejezte előtt hagyja el a házat, keres új hallgatóságot. A Panusás figyelmeztet, hogy hová tért be. Induláskor ő szalad a társulat előtt. A kapuban aztán megáll, s mikor a játszók bementek, botját keresztbe fordítja, úgy tartja vissza a kíváncsiskodó gyerekhadat. Az adományokat is ő gyűjti: pénzt (kb. 100 lej volt szokás adni), italt, ételt. Az összeszedett holmiból aztán utolsó nap, Aprószentek napján „köttő-táncot” rendeznek.

Szereposztás: Gazda, vagy szálláskereső: Tusa Lázár 24 éves. — Király: Lovász Márton, 24 é. — Királyszolga: Kajtár Vilmos, 17 é. — Szűz Mária: Böjte Mária 16 é. — Szent József: László Ferenc, 18 é. — Angyal: Lőrinc Mária 15 é. — Csobányok v. pásztorok: Monyator v. fehér pásztor: László Jenő 18 é. — Fejő pásztor: Böjte Gáspár, 20 é. — Meddű — v. fekete pásztor: Lovász Lázár, 17 é. — Öreg — v. szürke pásztor: Turbuk Boldizsár, 19 é. — Furulyás pásztor: Papp Ferenc, 26 é. — Panusás v. tarka pásztor v. számár: György Gerő, 16 é.

GAZDA (belép a házba): Dicsértessék. Lesznek szívesek a karácsonyi szent betlehemet befogadni?

KIRÁLYSZOLGA (belép utána, az ajtót nyitva hagyja): Dicsértessék. (A betlehemet az asztalra teszi és balra félre áll, majd amikor a Király belépett, beteszi utána az ajtót s ismét félre áll.)

KIRÁLY (belép s lassan a betlehem felé sétál. Attól kb. 1 méternyire fordul és sétál vissza az ajtó felé. Föl s alá jártában énekel, arra ügyelve, hogy amikor Isten, Mária vagy Jézus nevét mondja, arccal a betlehem felé legyen. Olyankor fejet hajt. Énekel.)

1x A jelzett bizonyítatlan hangmagasság a két variáns közti lehetőségekben ingadozott. Ennek ellenére igen határozott jellege volt, minden énekes hasonlóan énekelte és utána a recitálást mindig azonos hangmagasságban folytatták.

- (I.) Dicsértessék Krisztus (II.) az magas mennyégben,
Ki kegyelmeteket hagyta ez életben,
(III.) Tartsa és marajsa víg nélkül mennyégben.
- (II.) Ez nemes gazdánk, jettünk hajlikába,
Nem lennik házának nagy terelésére,
Nem lennénk urának nagy nehézségére.
Kírjük igen szípen az nagy Uristenre,
(III.) Hogy figyelmetesen hallgatnának erre. *(Meghajol.)*
- (II.) Mi nem azír jöttünk, hogy itt istorjázunk,
Vagy valamely trífás játékot indítjunk,
Hanem Betlehemről egy-két-háromt szóljunk,
Ur Jézus születéséről mi példát mutassunk,
(III.) Ha meghallgatnának, gazdánk, gazdasszonyunk. *(Meghajtja magát és félreáll, a betlehemnek háttal.)*

Lassan, nyújtva.

2

Úd-vöz - légy Je-zus Pász-to - rok pász-to - ra Mennynek és föld - nek

Te - rem-tő szent U - ra Te - rem-tő szent U - ra

Ha nem utálsz meg, Te szolgálid vagyunk
És azír jöttünk, hogy Téged imádjunk,
Hogy Téged imádjunk.

(Szent István napján ehelyett ezt éneklik):

Lassan, nyújtva.

2/a

I - mé egy - kor Szent Ist - ván Is - ten - ben fel - áll - va
Bá - tor - sa - ga zsi - dók - nak - hogy ő pré - di - kál - na
És pe - ni - ten - ci - á - ra min - dent fel - in - di - ta
A - mit a szent - i - rás azt nyil - ván bi - zo - nyit - ja

(Szent János napján pedig ezt):

Rubato.

2/b

Di - cső Szent Já - nos - nak ün - ne - pét szen - tel - jük Ma - i szent é - le - tét
vi - gan é - ne - kel - jük Kit a Krisztus Jé - zus leg - in - kább szeretett
Azt mi is tisz - tel - jük Szent Já - nost a Krisztus annyi - ra sze - ret - te
Hogy a vég - va - cso - rán mel - lé - je ül - tet - te Ki fe - jét mel - lé - re
ál - dott szent tes - té - re ten - ni meg - en - ged - te

(Aprószentek napján ismét az Üdvözlégyet.)

JÓZSEF (kopogtat és éneklí az 1. dallamra):

- (I.) Egíssíggel gazda, (II.) nyisd meg az ajtódat,
- (II.) Ereszd bé megszüklült szegíny jóakaródat.
Ez világ urának dajkáló dajkája
- (III.) Nagyon megbágyadott ez nagy útazásba.

KIRÁLYSZOLGA (az utolsó sor éneklése alatt az ajtóhoz lépett, ott a betlehem felé fordul. Amikor József éneke befejeződik, vigyázba kapja magát a királlyal együtt.)

KIRÁLY (harsányan szaval. Egyes szavakat erősen megnyom, ezt itt a szó elé irt ! jel jelzi.)

Egy ! szózatot hallék én mostan az ajtómon
 De nem tudom, mi léssen az oka.
 Parancsolom szolgám sietséggel,
 ! Lásd, ki zörget ajtónkon ily nagy bátor szívvel

KIRÁLYSZOLGA (*megfordul, kinyitja az ajtót, kiszól*):

Mit akarsz barátom ? Mondd meg, honnan jöttél ?
 Ajtónkon zergetni ily bátran ! hogy mertél ?
 Feleletet e szókról minnyá ! rást adj nekem ! (*Betesz
 az ajtót.*)

JÓZSEF (*énekel, az előbbinél vontatottabban és magasabban „Sirólag,
 mindig jobban könnyörög”, 1. dallam.*):

- (II.) Tibélius császár parancsolatára
 Jöttünk Názáretből az beíratásra.
 Hogyha befogadná ez egy éjszakára,
- (III.) Bizon megfizetne az egek szent ura.

KIRÁLYSZOLGA (*vigyázba kapja magát, kiszól*):

Várj egy kevést, minnyarást jelentem. (*Az ajtót ismét
 beteszi, „megsirül”, a Király fele fordulva ismét vi-
 gyázzba pattan, a Király is.*)
 Felséges királyom, oly emberekre találtam,
 Melyet országunkba bejönni éppen nem ismerek.

KIRÁLY: Nohát szolgám, adj tanácsot nékem.

KIRÁLYSZOLGA: Felséges királyom, al léssen a tanácsom,
 Hogyha befogadjuk,
 Ez ékes városból éppen kipirulunk.

KIRÁLY: No, ha így van szolgám, eredj hamar gyorsan,
 ! Ajtót kaput bezárj, ! éppen bé se bocsásd. (*Kardját
 félig kihúzza s visszataszítja a hüvelybe.*)

KIRÁLYSZOLGA: (*megsirül, kinyitja az ajtót, kiszól*):

Mit barátom ?
 Hogy én néked szálást adjak, abba nálam nem kapsz,
 Ámbár a város utcáján kívül meg is fagysz. (*Becsapja
 az ajtót.*)

JÓZSEF ÉS MÁRIA (*még vontatottabban, siránkozó hangon énekelnek.
 Mária halkán, mintegy kíséri József énekét 1. dallam.*)

- (II.) Ó kemény kősziklákhöz hasonló nemzetség,
 Hogy lehetsz uradhoz ily szernyű dühösség ?
 Ám a pogánynál is van engedelmesség,
- (III.) Hát hogy tenálad nincs uradhoz kegyesség ?

KIRÁLY (vigyázzba kapja magát):

Ereszd bé hát szolgám fütözni, nem bánom,
Mert karácsony erejének nagy dereje vagyon,
Azt magam es jól tudom.

KIRÁLYSZOLGA (ajtót nyit):

Jer bé hát barátom, fütőzz egy kevést.

(Belép József, jobbán Mária, balján az Angyal s a Királyhoz lép. Mögöttük jönnek a pásztorok: Monyator, Öreg, Meddő, Fejő; az ajtó melleti lovagló ülésben botjukra kuporodnak.)

PASZTOROK (a küszöbön egyszerre):

Hobcu bade²¹ rajta, nyugodjunk e háznál,
Míg a fényes csillag feltetszik az égre (Beteszik az ajtót.)

JÓZSEF (a királlyal szembe áll):

Aldjon meg az Isten, kedves jóakaróm.

KIRÁLY:

Hozott a szerencse, szerelmes barátom.

JÓZSEF:

Kedves jóakaróm,
Az egész városon szállást nem kaphatunk.
Hogyha befogadnál ez egy éjszakára,
Bizony megfizetne az egek szent ura.

KIRÁLY:

Szerelmes barátom, szállást nem adhatok,
Mivelhogy estére sok vendéget várok.
Hanem a városon kívül van egy istálló,
És oda szokott szállni a jövevény szálló.

JÓZSEF (Mária felé sirül):

Jaj szerelmes jegyesem, már mire jutottunk,
Az egész városon szállást nem kaphatunk.
Hanem a városon kívül mutatnak egy istállót (mutatja)
És oda szokott szállni a jövevény szálló.

MÁRIA (énekel):

Nem bá-nom sze-rel-mem, menjünk hát el in-nen csak szálljunk be o-da,

csak szálljunk be o-da Eredj sietséggel
stb. imádására

²¹ Ember szökjél!

(Letérdel a betlehem elé, József félre sirül.)

Óh egek szent ura, világ megváltója,
Tekints alá mennyből szegény szolgálódra,
És ne hagyj el minket ez bujdosásunkban.

(Fölkel, odaáll József mellé.)

ANGYAL (szembefordul Máriával, fejet hajt neki, Mária is viszont;
énekel a 3. dallamra):

Óh Istennek anyja, látod jelenlétem,
Parancsolj most nékem, tehozzád küldettem.

MÁRIA (3/a dallamra):

Eredj sietséggel,
Adj hírt a nyáj mellett levő pásztoroknak,
Hogy jöjjenek a Krisztus imádására.

(Ismét fejet hajtanak egymásnak.)

ANGYAL (a pásztorokhoz megy, énekel):

4

Ne fél - je - tek pász - to - rok ö - rö - met hir - de - tek

Mert ma néktek szü - letett Egy szűznek mé - ji - bül
A - kit jö - ven - dől - te - tek Szűzen szült vé - ré - bül

Meg - vál - tó Is - ten - tek A - le - a - le - lu - ja.
A - le - a - le - lu - ja

(Félresirül balra.)

FEJŐPÁSZTOR (az öreghez. A pásztorok természetellenes, vontatott torokhangon beszélnek, néhol síró hangon kántálnak. Az ilyen részek a szövegben ritkítva vannak.):

5

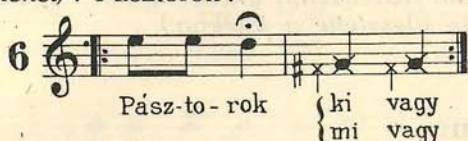
Hal - lod - e Ku - ri - dom stb.

Hal - lo - de Ku - ri - do - m, valaki szólíta,
Pásztort kiálta hallám, de nem tudom, kicsoda.

ÖREG (siránkozó hangon):

J a j a j a j a j ! Én mit hallék s én álmomban mit láték ?
 N é k e m a z Isten angyala megjelenék.
 De n e m tudom, hogy ördög-e vaj angyal, én azon
 csak kételkedem,
 De hogy Krisztus született volna, épen nem hihetem.
 Hanem én azon n e m töröm elmémet,
 Leteszem e puszikra a fejemet. (Monyator vállára
 hajtja fejét.)
 Álomnak adom a két szemem s testem nyugvásnak.

ANGYAL (ismét a pásztorokhoz lép, lábával megérinti egyikük lábát, énekel): Pásztorok!

PÁSZTOROK (mind énekelve): Ki vagy?

ANGYAL (énekelve): Pásztorok!

PÁSZTOROK (énekelve): Mi vagy?

ANGYAL (énekel):

Vivo.

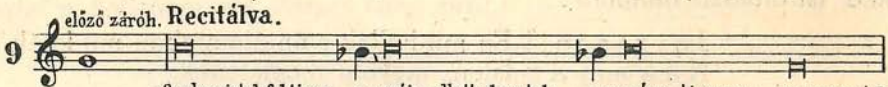

Lassan.

előző záróh. **Recitálva.**

9

Serkenjetelek fel tisz- a nyáj mellett alusztok san vár a ti asszo- asszonyotok
gény pásztorok akik itt mert szorgalmato- nyotok a ti

Jertek si-el-ség-gel Ott fekszik Jézus a szé-na-kó-ró-ba a szé-na-kó-ró-ba
Menjünk a város-ba

(Kendőjével integet, aztán visszaáll József mellé.)

(A következő három szakasznyi éneket a játék vezetője csak legújabbban illesztette a játékba.)

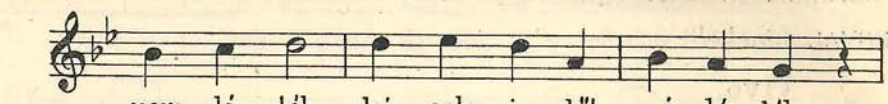
ÖREG (énekel):

Lassan.

10

Pász-tor-tár-sim mit je-lent Én még o-lyat
Az a fé-nyes-ség ott fent?

nem lá-ték bár sok i-dőt szám-lá-lék

FEJŐPÁSZTOR (énekel):

Lassan.

11

Ma-gam sem vagyok gyerek Tündöklő szép csillagot, mely itt fő-löt-tünk ragyog
Még sem láttam ily re-met

MEDDŰPÁSZTOR (énekel) a 11. dallamra:

Én viszek egy báránycát,
Tejet, vaját, sajtocskát.
Aranyat nem adhatok,
Mert szegény pásztor vagyok.

PÁSZTOROK (botjukba kapaszkodva a beszéd ütemére emelkednek föl):

Menjünk el hát — nem bánom, — de ne üres kézzel —
Vigyünk néki — ajándékot — sietséggel, —
Kitől mit lehet. (Fölálltak, s most az ének ütemére lépve
haladnak lassan, együtt a betlehem felé, ütem-
ként botjukat is a földhöz ütik.)

12 Mennyből az an-gyal le-jött hoz-zá-tok pász-to-rok
Gyorsabb.

Hogy Bet-le-hem-be si-et-ve men-jünk, lás-sá-tok

Amelyiket jobban tudták a pásztorok "

12/a Pász-to-rok kej-jünk fel csak-ha-mar in-

dujjunkel Ta-lán még az éj-jel is fel-ta-lál-juk

Bet-le-hem vá-ro-sá-ba Si-es-sünk
Rongyos is-tál-lócs-ká-ba Ne kés-sünk

Hogy még e-zen éj-jel ot-tan le-hes-sünk
Mi u-runk-nak tisz-te-le-tet te-hes-sünk

ÖREG (előrelép, letérdel a betlehem elé. Mögé térdel a Monyator, amögé a Fejőpásztor. Ettől jobbra a Meddűpásztor):

Jó napot Mária, Istennek szent anyja!
Serkeszd fel fiadot minékünk, a Jézust,
Mert szent angyalidtól tehozzád küldettek.

JÓZSEF, MÁRIA, ANGYAL (énekelnek a 2. dallamra):

Serkenj fel fiam, pásztorok eljöttek,
Kik szent angyalidtól tehozzád küldettek,
Tehozzád küldettek.

ÖREG (marad térdenállva; a többi föláll):

Hát! ezt érdemletted meg (az asztalra üt) men-ny
és föld teremője,
Hogy az egész városon hely nem adatott nékie?
(Botjával megfenyegeti a királyt.)

Várjatok csak, ti sok cifrafejúek!
 Megfizettek ti erre vala! hára!
 (Fölkel és elrejtőzik valamelyik sarokban.)

MEDDÜPÁSZTOR *(társai felé fordul, kaszázó mozdulattal üti meg azok botját):*

Nem kéne minekünk itt históriáznunk!
 Aki milyen ajándékot hozott a kis Jézuskának,
 be kéne mondani.

FEJÓPÁSZTOR, MONYATOR: Eredj hát, mondd, te rongyos fecskeliú,
(„mert feketébe van öltözve“)

MEDDÜPÁSZTOR *(a betlehem elé térdel):*

Ó édes kicsi Jézuskám, én a többi pásztorok közt
 meddüpásztor vagyok.
 Hanem én azért im túró, ordát nem adhatok.
 Hanem, de ha! nem, egy báránykát ugyan
 szépet adok.
 Vegyed el jó néven, melyet most adhatok.
 Holnap, holnapután még többet es adok,
 Ha kapok. *(Ajándékát odaadja, visszaveszi, felkel,
 hátralép.)*

FEJÓPÁSZTOR *előlép, letérdel:*

Ó én édes kicsi Jézuskám, én a többi pásztorok
 közt csak fejópásztor vagyok,
 Hanem azért neked egyéb ajándékot nem adhatok,
 Hanem, de ha! nem egy sajtocskát ugyan de
 szépet adok.
 Vegyed el jó néven, amelyet most adhatok,
 Holnap, holnapután míg többet is adok,
 Ha kapok. *(Ajándékát odaadja, visszaveszi, felkel,
 hátralép.)*

MONYATOR *(ezalatt valamivel hátrébb húzódott, most nekiszalad a
 betlehemnek, közben kettőt-hármat nagyot ugrik. Ott
 térdre roskad. Keményebben és szaporábban beszél a
 többinél):*

Ó én édes kicsi Jézuskám, én a többi pásztorok
 közt csak monyator vagyok.
 Hanem én azért én neked túró, ordát nem adhatok,
 Met az a vén öreg mind elhúzta nyáron a mi bérünköt.
 Ha! nem, de ha nem egy nyulacskát ugyan
 szépet adok.
 Vegyed el jó néven, amelyet most adhatok.
 Holnap, holnapután még többet es adok,
 Ha fogok. *(Felkel, odaadja és visszaveszi ajándékát,
 társaihoz fordul.)*

A Jézuskának ajándékot adatok-e?

MEDDÜPÁSZTOR, FEJÓPÁSZTOR: Adtunk hát, csak az öreg nem adott.

MONYATOR: Hát hol van? Keressük meg?

A MÁSİK KETTŐ: Eredj hát, keresd meg. Jó nagy vagy, ugorj egyet!

(Most elindulnak mind a hárman keresni az öreget. A közönség közt keresik. Csipkedik, piszkálják, torz pofájukkal ijesztetik a fehérsépet és a gyerekeket. Ha azok ijesztetik, nagyot ugorva elijednek.)

MONYATOR (megtalálja a sarokban): Itt vagy-e te vén öreg?... Aluszol-e? (Az Öreg horkan egyet, a Monyator megugrik, aztán újra odalép): Aluszol-e?

ÖREG: Mite?

MONYATOR: A Jézuskának ajándékot adtál-e?

ÖREG: Hát tán ti adtatok es?

A TÖBBI: Adtunk hát, gyere adj tés es!

ÖREG: Várjatok hát, adjak énes.

Csak hogy elé juthatok, de én tudom-e. Fogjátok meg, mert nagyon gyöngye vagyok. (A többi három most botlat emelgeti, de közben buktatja is. Végre föláll valahogy, támolyogva.)

MONYATOR: Fogjátok meg, met elesik! A játék folytatódik. Az öreg csetlik-botlik, elvágódik, el is nyúlik: Orvosír!

FURULYÁS (beszalad, vizsgálgatja, majd a pásztorokhoz fenyegetőleg): Te métt ütted meg? (Feltárogatják a fejét s a furulyás úgy tesz, mintha baltája nyelével hőmérőznél, majd itatná az öreget. Közben kiabál): Te métt ütted meg? Fogjátok meg! (Ismét föltárogatják, az öreg ismét elvágódik.) Nem megmondtam, hogy fogjátok meg?! (Ez a jelenet rögtönzésszerű: hogy hányszor és milyen mozdulatokkal ismétlik meg, az a sikertől, játékos kedvtől függ.)

ÖREG (végre feltárogatkozik, botjával elkergeti a furulyást, a betlehemhez megy, letérdel):

Óh én édes kicsi Jézuskám, én a többi pásztorok közt a legöregebb vagyok.

A nagy számadásban még a hajam is mind elhullott. A sok ordafőzésben még a füst is megfogta a szakálomat. Hanem én azért én neked t u r ó t ordát nem adhatok, Mert az a sok (az asztalra üt) sinter kezébe való mind elhordta, valahány, annyi felé.

Hanem, de ha nem egy bogláros szíjjacskát ugyan szépet adok.

Vegyed el jó nevén, melyet most adhatok.
Holnap, holnapután még többet es adok,
Ha kapok. (Fölkel.)

MÁRIA (énekli a 3. dallamra):

Köszönöm fiaim minnyájan tinéktek,
Kívánom, hogy mennyben koronát nyerjete.

JÓZSEF, MÁRIA, ANGYAL ÉS NÉGY PÁSZTOR énekel.

Lassan.

A szűz szü-lő szent fi - át — ör - ven - dez - vén Rózsa nem - zé
li - li - o - má - t jer di - csér - jük. Aty - ja nél - kül szü - let - te - ték
fi - át jó any - já - val jer jer vi - gad - junk

(Az ének ütemére a pásztorok körbejárnak balfelé. Botjuk vége a kör közepén éppen csak hogy a földhöz koppan. Minden két lépés után megállnak, a kör közepe felé párosával szembefordulnak és meghajtják magukat.)

FEJŐPÁSZTOR: Happa Tódor' vén Untyiás, hamó hallod-e, mit mondok?
A kis Jézuska kedvéért járnánk egy pár táncot.
Ráda Ignánc, román bakter es ezt mondja: nem bannánk,
Ha valahol egy rongyos muzsikást kaphatnánk.

ÖREG: Hiszen az jó volna!
Öreg létemre ugyan raknám! (Ugrál.)
Ezt a zörgős, bánatos utómat bezzeg meghordoznám.

MONYATOR (odaugrik):
Hallom pásztorok, muzsikásra szükségetek volna,
Kivált es máj nap vigadni akartok.
Minnyá! rást aztán indulok,
Higgyétek, bajotokban majd híven szolgálók. (Elindul.)

A TÖBBI: Majd meglátjuk, milyen legény lesz.

FURULYÁS (belép ismét és fabaltájával nagy figyelemmel kezdi kopogtatni az ajtót, ajtófélfát, falat, mintha ott valami dolga lenne, vagy vizsgálna valamit.)

MONYATOR (hozzálép): Itt vagy-e Zórius?

FURULYÁS (dühösen): Itt vagyok hát. Velem mi bajod van?

MONYATOR (meghököl, majd visszalép): Hallottam barátom, a mult esztendőben a többi pásztorok közt főfurulyás voltál.

FURULYÁS (*dühösen*): Te ugyan sokat hallasz. Voltam hán, mi voltam.
De téged nem is tudlak.

MONYATOR: Hanem azért vedd elé muzsikád ot,
Zengesd meg lukjait hangokkal!

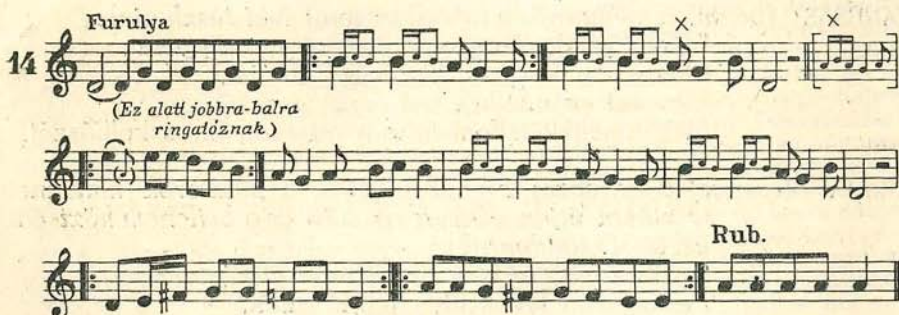
FURULYÁS: Elé, ha megfizetsz.

A TÖBBI PÁSZTOR: Bottal!

MONYATOR: Még a zergőssel! (*Botját fenyegetőleg rázza, ugrál.*
A furulyás sípjába fúj. Monyator visszalép a többihez.)
Itt a muzsikás, elhoztam pásztorok,
A kis Jézuska kedviért lehet hát vigadni,
S vigadságunkat őnéki felajánlani,
Melyet ő jó nevén vészen, azt mű es jól tudjuk.

ÖREG (*járkál*): No szudáre Mosule, sze zsukám undzse, ame kápre
zóre se de moriáse pentru pe de Krisztosz. Fácse t
dráge, nossza zidáre, sze zsukámo odáte zidáre.²²

FURULYÁS (*táncnótát fúj, a pásztorok pedig, mint az imént, egymással
keresztbe-szembe körben táncolnak. Tulajdonképen alig
mozdulnak el, inkább csak helyben topognak.*)

Kurra maj Mosule csakhamar egyaránt, mert künn a
a fekete kecske mekeg. (*A pásztorok fölemelt bottal
rárontanak, s erre ő ijedtében ismét furulyázni kezd.*
*Azok egymás vállára tett kézzel körbe táncolnak. Tánc
közben kiált az öreg*):

ÖREG: Ma nem ettem csak gombát,
Fekete retket, fokhagymát.

²² Értelme a betlehemesek szerint kb. ez: No, táncolj öregem egy zsukát, kecskés
formát, a halhatatlan Krisztusnak. Csináljuk kedvvel. Nosza, táncoljunk, egyszerre
táncoljunk. Húzzad hát!

MEDDÜPÁSZTOR *(a tánc végén):*

Induljunk útnak, kedves atyafiak,
Mert más háznál is jó emberek várnak.

ÖREG:

Hogy gondolod útnak ily szorgos járását?
Nem gondoljátok meg, hogy öreg vagyok, testnek
nyugovását?

FEJŐPÁSZTOR:

Ó te vén bohó, bajbatag vén Untyiás,
Nem gondolod meg te, mit példáz ő azzal?
Alázatosságát azzal jelenti.

ÖREG:

Én vagyok Johánesz a Vényi Lajos fia,
Kuridó bátyának kedves atyafia.
Hisz már én es jól tudom e napoknak számát,
Mégis más mondta meg szent karácsony napját.

(Más napokon: Szent Istvánnak... Szent Jánosnak... Aprószentek napját.)

MONYATOR *(a házi gazdához):*

Ennek a gazdának tavaly es én voltam a bálcsa.
Hej, de jó gazdám volt ő nekem akkor es.
Százszor kértem, de nem adott egyszer es.
De most bezzeg adnae, de nem kell.

PANUSAS *(bejön, a négy másik a háziasszony felé tuszkolja):*

Látom gazdasszonyomnak sűrű mosolygását,
Előveszi a kuccsát, kinyiccsa ládáját,
Eléveszi számunkra hat ezüst garasát,
Még amellelt felfont három rét szép piros kolbászát.

KIRÁLY *(csenget a betiehem csengettyűjével, a pásztorok kimennek. Ő előbbi útján sétálva az ajtó és a betlehem közt énekel az 1. dallamra):*

- II. Egész kereszténység mondhatja áldottnak
Pestis ellen levők itten pátrinusnak,
Szent Betlehem versét hallaná az angyalnak,
- III. Szent imádságával ellentáll-e annak.

- II. Mert nyolcvanezeret egy órában megölt,
Szűzanyánk képével nagy diadalmat tett,
Mert Betlem minékünk nagy közbenjárónk volt,
- III. Azután Istennél a kegyelem megvölt.

- (II.) Az haragos fegyverét az angyal letévé,
Az régi nacélét²³ énekelni kezdé,
Ki hiszi Szent Gergét ez szót hozzátevé:
- (III.) Könyörülj Istenünk, ezt utána tevé.

²³ Regina caeli.

- (II.) Ti pedig, jó gazdák, kik itt hallgatátok,
Alacsony munkánkat meg sem utálátok,
Ur Jézus áldása szálljon tireátok,
(III.) Mi immár elményünk, vígan maradjatok.

(Mondja :) Áldás, békeesség a következő újesztendőben !
(Pénzzel, téstával, itallal megajándékozzák őket, ezt a panusás teszi el. Indulnak tovább egy házzal.)

Uti mars

(míg egyik háztól a másikig vonulnak.)

*

Jeu de „Bethléem” chez les Sicules de Istenes (le comitat de Bácsbodrog).

Nous connaissons plusieurs types du jeu de Noël populaire hongrois (appelé généralement „jeu de Bethléem”). Parmi eux les jeux trouvés en Transylvanie sont les plus complets et les plus intéressants. Nous venons d'en fixer un joué chez les Sicules de Istenes, village de colons au Sud de la Hongrie, auparavant village émigré en Roumanie, il y a presque deux siècles. A Istenes, tout comme en Transylvanie, on retrouve ce jeu avec tous ses accessoires ecclésiastiques; la confrérie en masques se rend à la messe, et se range dans le sanctuaire, près de l'autel. La messe terminée elle s'en va chez le prêtre, c'est chez lui qu'a lieu la première représentation.

Le jeu de Bethléem, profanisé ailleurs par des plaisanteries ou farces d'enfants, garde ici la sérénité d'un office pieux, réalisé par des personnes adultes. Ce n'est que tout récemment que des jeunes filles y apparaissent dans les rôles de l'Ange et de Marie, auparavant les acteurs étaient tous des hommes, comme aux représentations des mystères du moyen âge. C'est en effet un vrai mystère de la Nativité que ce jeu de Bethléem, ressemblant en grandes lignes à ceux de la bourgeoisie médiévale, et aujourd'hui descendu au peuple.

La représentation commence par la sollicitation du meneur du jeu, dit „Patron” pour qu'on laisse entrer la confrérie et représenter la pièce. La permission reçue le „Valet du Roi” entre dans la chambre, apportant le „Bethléem”, espèce de crèche en forme d'église. Le „Roi” le suit immédiatement (son rôle est presque identique à celui de l'Hôte des anciens jeux français) et en se promenant entre la crèche et la porte il se met à déclamer le prologue. Joseph et Marie cependant demandant la permission d'entrée, car venus pour le recensement ils ne trouvent pas de place dans la ville. Le Roi ne les laisse entrer que pour se chauffer une seconde, puis il les envoie à l'étable, symbolisée par la petite chapelle. L'ange (Gabriel) et les bergers entrent aussi derrière le couple saint, le premier se met devant Marie, les derniers s'accroupissent sur leurs bâtons près de la porte, faisant semblant de dormir. La naissance arrivée, symbolisée par le chant de l'ange, Marie envoie ce dernier éveiller les bergers. Les quatre bergers en masques et enveloppés de grandes pelisses et de peaux de moutons es

rangent devant le nouveau-né et lui offrent leurs simples cadeaux : un agneau, un fromage, un lapin, et en dernier, le vieux berger, une ceinture munie d'une rosette. On a beaucoup de difficultés avec ce vieux : il est sourd et aveugle, peu s'en faut qu'il ne meure en cours de route. Il se redresse toutefois, et après avoir fait son offrande, propose une danse en l'honneur de l'Enfant. Un flûtiste arrive, habillé de peaux lui aussi comme les bergers qui se mettent à danser au son de la flûte. La danse terminée, les bergers font allusions aux cadeaux qu'ils espèrent recevoir de la maîtresse de la maison. Ce n'est d'ailleurs qu'une formule de politesse étant donné que la confrérie n'entre que chez les familles qui l'ont invitée avec une taxe fixée. Et pendant que la maîtresse de la maison prépare les victuailles le Roi se promène dans la chambre déclamant l'épilogue.

Dans ce mystère il y a surtout deux choses à remarquer. L'une c'est cette promenade du Roi qui remonte à la déclamation des vers antiques dans les lycées organisés par Melanchton à l'époque de la Réforme (XVIe siècle). L'autre c'est la tenue singulière des bergers : à vrai dire on ne dirait guère des hommes sous ces peaux. Ce sont plutôt des êtres mythiques, peut-être des démons païens que l'Eglise a christianisés sous le nom de „berger de Bethléem“. Nous savons peu de chose sur l'histoire de nos jeux populaires, mais il nous semble que le jeu actuel ne remonte qu'au XVIIIe siècle, qu'il fut écrit par un moine — qui à son tour connaissait les coutumes populaires de Noël encore quelque peu païens. C'est en christianisant les démons et en paganisant la Sainte Histoire que notre auteur anonyme composa ce mystère de Noël.

Az *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* a kolozsvári Magy. Kir. Ferenc József-Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Néprajzi Intézetének kiadványa. A kiadványsorozatban Erdély néprajzával s Erdély népi műveltségét érintő keleteurópai néprajzi kérdésekkel foglalkozó tanulmányok jelennek meg.

EDDIG MEGJELENT:

1. *Benedek András és Vargyas Lajos*: Az istenesi székelyek betlehemes játéka (Jeu de „Bethléem“ chez les Sicules de Istenes) 4— P
2. *Gunda Béla*: Magyar hatás az erdélyi román népi műveltségre (Hungarian influence in the making of Roumanian folk civilization) 4— P
3. *Faragó József*: Ismeretlen Kriza-életrajzok (Der Folklorist J. Kriza nach unbekannten Lebensbeschreibungen) 4— P

ELŐKÉSZÜLETBEN:

Vincze Lajos: A kender termelése és feldolgozása Bálványosváralján.
Krizsovánszkyné Nagy Olga: Temetkezési szokások Mezőpaniton.
Vámszer Géza: A csiki juhászat.

sz: 1127/5 455 366.4